

## *Marii Wojtak teoria genologiczna – w poszukiwaniu gatunkowych reguł tekstu*

JOLANTA NOCOŃ\*

CITATION: Nocoń J., 2024, Marii Wojtak teoria genologiczna – w poszukiwaniu gatunkowych reguł tekstu, „*Stylistyka*” XXXIV: 109–130, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka34.2024.6>

### 1. Wstęp

Bywają badaczki i badacze, których dorobek naukowy ze względu na jego bogactwo, zróżnicowaną perspektywę oglądu, przedmiotową niejednorodność trudno uporządkować i syntetycznie omówić. Problem sprowadza się do znalezienia dominanty, która pozwoliłaby w sposób spójny przedstawić najważniejsze dokonania badaczki/badacza i jej/jego wkład w dorobek nauki współczesnej, w tym przypadku językoznawstwa, bez rozproszenia na odizolowane od siebie obszary naukowych dociekań.

Taką językoznawczynią niewątpliwie jest profesor doktor habilitowana Maria Wojtak, związana przez całe życie zawodowe z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, badaczka tekstów z różnych sfer komunikacji społecznej: artystycznych, medialnych (głównie prasowych), urzędowych,

---

\* <https://orcid.org/0000-0002-9709-1724>, Uniwersytet Opolski, Opole, Polska, [jolanta.nocon@uni.opole.pl](mailto:jolanta.nocon@uni.opole.pl)



użytkowych, religijnych. Jej dorobek sytuuje się w takich subdyscyplinach lingwistycznych, jak stylistyka funkcjonalna, stylistyka tekstu i dyskursu, stylistyka historyczna, lingwistyczna analiza dyskursu, mediolingwistyka, teolingwistyka, genologia lingwistyczna. Oprócz monografii i artykułów naukowych wśród opublikowanych przez Marię Wojtak tekstów znaleźć można także m.in. podręcznik akademicki (2008) i kilka syntez (2001a, 2001c, 2019). Jest to dorobek nietuzinkowy, metodologicznie niezwykle oryginalny, przy tym nieodżegnujący się od tradycji XX-wiecznej lingwistyki, znakomicie ukontekstwowiony teoretycznie, o znacznych możliwościach aplikacyjnych zarówno jako metodologia do zastosowania przez innych badaczy (np. Bulisz 2022; Malinowska 2012; Wojciechowska 2012), jak i w innych, pozanaukowych sferach życia społecznego, np. edukacyjnej (Nocoń 2020; Tabisz 2006).

Centralne kategorie poznawcze, wokół których koncentrują się rozważania Wojtak, to tekst, dyskurs, gatunek, styl – pojęcia rozmyte, o nieostrych granicach, mające za przedmiot oglądu tę samą materię językową, którą ujmują z nie do końca odmiennych perspektyw. Sama badaczka traktuje je jako kolekcję, co samo w sobie jest już oryginalnym ujęciem, czyli zespół składników wspólnej przestrzeni poznawczej, w ramach której tworzą poznawcze kontinuum o relacyjnym charakterze: „[...] współwystępują w ramach określonego konceptu poznawczego, odnoszą się w pewnych zakresach do rzeczywistości analogicznej (mają do pewnego stopnia tożsamą referencję) i pełnią funkcję eksplikacyjną w relacjach wzajemnych, służąc jednocześnie objaśnianiu istotnych zjawisk komunikacyjnych” (Wojtak 2011a: 69–70)<sup>1</sup>. Te cztery perspektywy – tekstologiczna, dyskursywna, genologiczna i stylistyczna – przenikają się w pracach lubelskiej badaczki, wzajemnie się doświetlając, choć za każdym razem jedna z nich stanowi dominantę.

Decyzja, którą z perspektyw opisu przestrzeni komunikacji werbalnej można uznać za nadrzędną w dorobku Marii Wojtak, zawsze będzie miała charakter arbitralny. Jednak wybór jest konieczny: po pierwsze – by nie przedstawić obrazu dokonań lubelskiej badaczki rozproszonego na liczne wątki, po drugie – by dokonać ich gradacji, zaakcentować to, co na trwałe wpisało

---

<sup>1</sup> Bezpośrednie odniesienie bibliograficzne oznaczam tylko w przypadku dokładnych cytatów, rzadko w innych przypadkach. Omówienia sygnowane są najczęściej jedynie odnośnikiem do wybranego tekstu lub grupy tekstów, w których Wojtak porusza dane zagadnienie.

się w dorobek językoznawstwa. Stąd też niniejsza próba syntezy decyzją jej autorki skupiona została na opracowanej przez Wojtak oryginalnej i autorskiej koncepcji genologicznej, rozwijanej przez lata i stosowanej z powodzeniem do opisu wielu gatunków polskiej logosfery, zarówno na poziomie abstrakcyjnych wzorców, jak i tekstowych konkretyzacji – na metodach analizy gatunków, technikach analitycznych i aparaturze pojęciowej. Nie oznacza to, że inne wątki się nie pojawiają, czasami dość enigmatycznie wspomniane, choć na pewno nie wszystkie. Dorobek wszak jest przeogromny.

## 2. Autorskie koncepcje genologiczne

### 2.1. Gatunek

Zacząć należałoby od dookreślenia, czym dla Wojtak jest gatunek tekstu. Lubelska badaczka nie dekonstruuje tradycyjnych lingwistycznych ujęć tego pojęcia, nawiązuje do nich (w tym do Stefanii Skwarczyńskiej i Michała Bachtina), akceptuje je, jednocześnie rozwija i w specyficzny sposób rozkłada akcenty. Gatunek tekstu jest dla niej strukturą tekstową uwarunkowaną i ukształtowaną kulturowo, historycznie i komunikacyjne. Szczególnie ten ostatni kontekst mocno wybrzmiewa w rozważaniach Wojtak nad istotą gatunków – badaczka uznaje, że ich strukturę tworzą dwa schematy: formalny (konstrukcyjny) i komunikacyjny, przy tym ten drugi jest dopasowanym do różnych składników sytuacji odzwierciedleniem zachowań komunikacyjnych różnych wspólnot, przypisuje tym samym gatunkom cechę stosowności (Wojtak 2020: 42). W innym miejscu pisze o dwoistości tej kategorii – to zarówno umownie zaprojektowane działanie komunikacyjne, jak i konwencjonalnie ustalony kształt wypowiedzi, „twór abstrakcyjny (model, wzorzec), mający jednak różnorodne konkretne realizacje w formie wypowiedzi, a także zbiór konwencji, które podpowiadają członkom określonej wspólnoty komunikatywnej, jaki kształt nadać konkretnym interakcjom” (Wojtak 2004a: 16). Badaczka uznaje gatunek za pojęcie politypiczne, widzi tę kategorię, podobnie jak inni badacze, w trzech perspektywach: 1. dynamicznej (jako konwencję zmienną nie tylko w czasie, będącą pod silnym wpływem czynników kulturowych i społecznych), 2. statycznej (jako typ tekstu charakteryzujący się zbiorem określonych cech) oraz 3. konkretyzacyjnej (jako konkretne teksty będące realizacją abstrakcyjnego wzorca).

## 2.2. Gatunek a dyskurs

Warte uwagi są rozważania Wojtak nad relacjami między gatunkiem a dyskursem, stylem i tekstem. Badaczka akceptuje te koncepcje, które uznają dyskurs za sposób zorganizowania ludzkiej aktywności, typ praktyki komunikacyjnej określonej wspólnoty. Jest zdania, że jednym z parametrów każdego dyskursu są charakterystyczne zbiory gatunków, których wzorce modelowane są przez typowe dla danego dyskursu scenariusze komunikacyjne. Scenariusze te uznaje za składnik reguł (norm) gatunkowych i uważa, że należy je uwzględniać w analizie genologicznej (Wojtak 2019b: 6). Dla Wojtak gatunki nie są jednak podrzędne wobec dyskursu, jedynie z nim powiązane. Jeśli chodzi o relacje między gatunkiem a stylem, badaczka uznaje gatunek za najważniejsze pojęcie dla analiz stylistycznych i w swojej koncepcji genologicznej przenosi punkt ciężkości ze stylu funkcjonalnego (typowego) na styl gatunku:

Charakterystyka stylistyczna nastawiona na wydobycie z tekstu, który reprezentuje określony styl funkcjonalny, podstawowych cech i wykładników tego stylu jest z natury opisem niepełnym. Może pomijać niektóre cechy stylistyczne, będące realizacją reguł gatunku, gdyż gatunek nie musi być [...] typową reprezentacją stylu. [...] Analizy ograniczone do piętra gatunkowego [...] powinny mieć charakter komplementarny w stosunku do opartej na innych założeniach charakterystyki stylu funkcjonalnego, do którego można zaklasyfikować dany gatunek (Wojtak 2007a: 19).

Łączy styl z wzorcem gatunkowym i rozwija teorię stylu gatunku / stylu zbioru gatunków i stylu gatunkowego: „Tworzą go takie zbiory cech i ich wykładników, które są odbierane jako indeksy stylu, gdyż wykształciły się w ramach konwencji gatunkowych, mogą jednak funkcjonować poza macierzystym gatunkiem” (Wojtak 2007a: 21), np. w modlitwie styl biblijny czy katechetyczny. Badaczka nie neguje przy tym potrzeby badań nad stylami funkcjonalnymi jako abstrakcyjnymi odmianami języka, wręcz przeciwnie – jeden z wątków jej dorobku naukowego skupiony jest na stylu religijnym, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania. Z kolei w przypadku powiązań gatunku z tekstem Wojtak zakłada, że struktura gatunkowa tworzona jest przez określony zbiór cech tekstu, stanowiących determinanty gatunkowe, i ujmuje gatunek jako wzorec organizacji tekstu: „zbiór reguł dookreślających najważniejsze poziomy organizacji gatunkowego schematu, relacje między poziomami i sposoby funkcjonowania owych poziomów” (Wojtak 2004a: 16).

Tym samym charakterystyka wzorców gatunkowych wymaga zgromadzenia reprezentatywnego zbioru tekstów w tym gatunku.

### 2.3. Metodologia badań gatunku/-ów

Ogólne rozważania tekstologiczno-stylistyczno-dyskursywne to fundamenty, na których Wojtak rozwija teorię gatunku i tworzy autorską metodologię analizy wzorców gatunkowych z dwóch perspektyw – statycznej i dynamicznej.

W ujęciu statycznym gatunek to konwencjonalnie dookreślony schemat organizacji tekstu, w którym badaczka wyodrębnia na potrzeby analityczne cztery komponenty (poziomy, aspekty): strukturalny, pragmatyczny, poznawczy (kognitywny) i stylistyczny. Celem analizy pierwszego z nich jest opisanie struktury globalnej tekstu: typowych segmentów tekstowych, w tym segmentów kompozycyjnych oraz semantyczno-pragmatycznych, ich formy oraz relacji między nimi, ramy tekstowej, architektoniki itp. W przypadku komponentu pragmatycznego Wojtak wychodzi z założenia, że gatunkom przypisany jest na mocy konwencji określony podstawowy cel komunikacyjny (niekoniecznie jeden) i pewien potencjał illokucyjny, tzn. zbiór charakterystycznych intencji: „Działania językowe typowe dla gatunku da się przedstawić jako zespół kroków illokucyjnych, powiązanych ze strukturą” (Wojtak 2004a: 24). Charakterystyka tego komponentu uwzględniać powinna, zdaniem badaczki, nie tylko analizę funkcjonalną, ale także sposoby wpisania celu/funkcji/intencji w tekst i relacje między nimi. Specyficzne dla danego gatunku są ponadto obrazy podmiotów interakcji oraz relacje nadawczo-odbiorcze, również kontekst życiowy gatunku jako podstawowe, pierwotne zastosowanie komunikacyjne. Przedmiotem opisu kolejnego komponentu, poznawczego, są z kolei m.in. sposoby prezentowania treści (składniki obrazu/wizji świata, autorskie punkty widzenia, hierarchie wartości itp.), także struktura tematyczna w powiązaniu ze strukturą tekstu i układami intencji. Ostatni komponent, stylistyczny, warunkowany jest w koncepcji Wojtak pozostałymi komponentami wzorca gatunkowego i obejmuje te cechy stylowe wraz z ich językowymi wyznacznikami, którym można przypisać rangę wyznaczników gatunkowych. Najoryginalniejsze w ujęciu komponentu stylistycznego jest wprowadzenie kategorii stylu gatunku jako składnika wzorca gatunkowego (o czym była już mowa).

Badaczka wielokrotnie podkreśla, że wyodrębnienie komponentów jest sztuczne i podyktowane wymaganiami procedury badawczej, w rzeczywisto-

ści są one ze sobą powiązane i choć czasami trudno je od siebie oddzielić, w analizie opisywane powinny być oddzielnie. Metoda okazała się badawczo funkcjonalna – Wojtak z powodzeniem sama się nią posłużyła, analizując wzorce gatunkowe wielu gatunków, m.in. prasowych, religijnych czy urzędowych.

#### 2.4. Dynamika gatunku/-ów

Wojtak w wielu pracach podkreśla, że gatunki są w ciągłym ruchu, ulegają przeobrażeniom i ewoluują nie tylko w czasie historycznym, ale też synchronicznie ich konkretyzacje tekstowe mogą odbiegać od skonwencjonalizowanych abstrakcyjnych modeli gatunkowych, co określa jako zjawisko polimorficzności gatunku. Wydaje się, że dynamika przemian wewnątrzgatunkowych bardziej ją interesuje niż opis statyczny, który traktuje przede wszystkim jako punkt wyjścia i odniesienia do śledzenia form tekstowych nie tylko odbiegających od wzorców, ale także osobliwych, często jednostkowych. Jej zdaniem, co zresztą z powodzeniem udowadnia w swoich pracach, wiele wzorców gatunkowych cechuje elastyczność (np. tekstów prasowych) i nie każde odstępstwo od wzorca musi oznaczać łamanie reguł gatunkowych.

Uchwycenie dynamiki przemian wewnątrzgatunkowych „tu i teraz” nie jest zadaniem łatwym, a jedną z głównych barier stanowi konieczność dobrania adekwatnego instrumentarium pojęciowego wraz z trafną metodą badawczą – a właściwie stanowiła, bo badacze zainteresowani tym zagadnieniem znajdują kategorie opisu i narzędzia analityczne w pracach lubelskiej badaczki. Mowa o autorskiej koncepcji wariantów wzorca gatunkowego wraz z procedurą analityczną. W koncepcji tej za kryterium wyodrębnienia wariantów gatunkowych (nie mylić z odmianami) Wojtak uznała konfigurację (właściwie: konfiguracje) cech typowych i nietypowych, które pozwalają rozpoznać w konkretyzacjach tekstowych trzy rodzaje wariantów tego samego gatunku: wzorzec kanoniczny, wzorce alternacyjne, wzorce adaptacyjne. Na ich podstawie, zdaniem badaczki, można śledzić tendencje i kierunki zmian wewnątrzgatunkowych.

O tożsamości gatunku decyduje wzorzec kanoniczny. Jest on statyczny, obejmuje najbardziej trwale wyznaczniki gatunkowe i to do niego odnoszą się wszelkie zmiany wewnątrzgatunkowe. Co ciekawe, zdaniem Wojtak wzorzec ten w ogóle nie musi być realizowany w konkretnych tekstach, może istnieć jedynie jako sfera pamięci/świadomości gatunkowej, może też

być lepiej lub mniej znany przez daną społeczność, poszczególne jej jednostki (Wojtak 2019b: 12). Wzorce alternacyjne określa badaczka mianem gatunkowych form poruszonych. Typowe dla nich jest naruszenie konwencji gatunkowej w postaci ilościowych i jakościowych przekształceń składników wzorca kanonicznego, przy tym metamorfozy tego typu mogą występować we wszystkich czterech komponentach wzorca gatunkowego (strukturalnym, pragmatycznym, poznawczym i stylistycznym), czasami obejmować więcej niż jeden. Analiza konkretnych gatunków w aspekcie ich dynamicznych przeobrażeń pozwoliła z kolei na wyodrębnienie najbardziej typowych alternacji – należą do nich m.in.: w przypadku gatunków prostych – redukcje komponentów, wzbogacanie o nowe komponenty, substytucje, kontaminacje i transformacja wzorca (np. zmiana stylu, hierarchii funkcji, przekształcenia kompozycyjne), a w gatunkach złożonych w formie kolekcji gatunków (o nich więcej w dalszej części artykułu) – redukcja wybranych typów wypowiedzi, poszerzenie zbioru o gatunki obce, reprodukcja wybranych składników kanonu i modyfikacje gatunkowe (Wojtak 2011a: 26). Wzorce adaptacyjne to swoiste pożyczki czy też stylizacje gatunkowe. Charakterystyczne dla nich są nawiązania do obcych wzorców gatunkowych, intertekstualne zapożyczenia i gry formą gatunkową. To osobliwe realizacje indywidualne, globalne lub cząstkowe. Plasują się na pograniczach gatunków, mogą prowadzić do powstawania hybryd, a nawet odmian gatunkowych.

Wojtak zaproponowała także metodę syntetycznego ujęcia całego spektrum przemian rozpoznanych we wzorcach alternacyjnych i adaptacyjnych w obrębie danego gatunku (także w grupie gatunków, zob. styl gatunku), by pokazać dynamikę przestrzeni wewnątrzgatunkowej. Wykorzystała w tym celu opracowaną przez Stefanię Skwarczyńską (1975) koncepcję tzw. paradoksów – nadała jej postać skali przeciwstawnych właściwości w obrębie poszczególnych komponentów gatunkowych. Drugim sposobem syntezy efektów analizy genologicznej w aspekcie dynamicznym stosowanym przez lubelską lingwistkę jest opis pola gatunkowego oparty na podstawach teorii prototypu: „Wyształcenie określonego pola gatunkowego można traktować jako składnik konwencji gatunkowej, a modyfikacje w jego obrębie uznawać za istotny wyróżnik konwencji dynamiki przeobrażeń gatunku” (Wojtak 2004a: 307). Analizy hierarchicznego uporządkowania wariantów wzorca gatunkowego doprowadziły badaczkę do rozpoznania dwóch typów pól gatunkowych: pola koncentrycznego (z wzorcem kanonicznym w centrum) i pola dekoncentrycz-



nego (rozwarstwowanego na warianty alternacyjne, które dominują, przy braku wzorca kanonicznego). Zaproponowany przez Wojtak sposób analizy wzorca gatunkowego ze względu na zachodzące w nim dynamiczne przeobrażenia da się dostosować zarówno do gatunków mocno sformalizowanych, jak i tych o niewyraźnych wzorcach gatunkowych, co stanowi istotny walor tej koncepcji teoretycznej i metodologicznej.

## 2.5. Złożone formy tekstowe

Opracowana przez Wojtak teoria gatunku wraz z metodologią analizy wzorców gatunkowych z dwóch perspektyw – statycznej i dynamicznej – w pierwszym etapie badań wykorzystana została przez badaczkę do opisu gatunków niezłożonych, tradycyjnie rozpoznawalnych jako jednostkowe formy gatunkowe. Badania nad złożonymi formami tekstowymi (tekstami w tekście), tzn. łączącymi w swojej strukturze różne formy gatunkowe, stanowiły kolejny wątek zainteresowań i rozszerzyły autorską koncepcję genologiczną o nowe kategorie poznawcze. Początki zainteresowania gatunkami złożonymi z innych gatunków orientowały się na aspekty stylowe i tekstowe, m.in. na superstrukturę w ujęciu Teuna van Dijka (1980: 133), czyli globalny schemat tekstu, jego transformacje oraz stylowe dominanty, np. w sylwach (Wojtak 1996) oraz ortylach (Wojtak 1998). Rozszerzenie perspektywy badawczej o aspekty genologiczne doprowadziło Marię Wojtak do wyodrębnienia dwóch typów form tekstowych złożonych z innych gatunków: gatunku w formie kolekcji i kolekcji gatunków, których specyfikę przedstawiła najdogłębniej w pracy poświęconej modlitewnikom (Wojtak 2011a, wcześniej 2006). Zdaniem badaczki tylko w pierwszym przypadku można mówić o autonomicznym gatunku ze złożoną strukturą stanowiącą integralną gatunkową całość, którą spaja „schemat organizacji tekstu zawierający kilka współwystępujących składników (gatunków) powiązanych wspólną funkcją. Cechuje go zwieńczenie strukturalne (określona rama tekstowa, dobrze widoczna rama delimitacyjna, określona dominanta kompozycyjna, zasada kompozycyjna i względna autonomia komponentów), zwieńczenie funkcjonalne (podstawowy cel komunikacyjny nie jest prostą sumą celów komponentów) i wielostylowość” (Wojtak 2004a: 280). Kompozycja tego typu gatunków może przyjmować postać sylwy, układów blokowych albo też mieć postać strukturalnej kontaminacji (Wojtak 2011c: 45), a ich stylistyczna niejednorodność determinowana jest genologicznie. Samodzielnym



gatunkiem nie jest natomiast kolekcja gatunków, która realizuje się w formie mozaiki lub kolażu tekstowego w wielu odmianach (Wojtak 2003, 2011c). To „zbiór współwystępujących form wypowiedzi (gatunków), których funkcja wynika z funkcji składników, a kompozycja jest pozbawiona wyraźnej dominanty” (Wojtak 2004a: 281). Kolekcje wyróżnia ponadto brak obramowania strukturalnego oraz ramy delimitacyjnej, otwarty układ komponentów, a także wielostylowość determinowana komunikacyjnie.

## 2.6. Norma gatunkowa

By dopełnić prezentację najistotniejszych osiągnięć lubelskiej badaczki w zakresie teorii i metodologii badań nad gatunkami tekstów, należałoby wspomnieć o jeszcze jednym dokonaniu teoretycznym, którego konceptualizacja była efektem wnikliwych badań Wojtak nad gatunkami religijnymi – o gatunku/wzorcu stanowiącym/ustalonym/wspólnotowym (klasycznym, tradycyjnym – np. modlitwa ustalona to wypowiedź realizująca schemat oracji rzymskiej, a jej najlepszy egzemplarz to kolekta). Definitywne kryterium stanowi w tym przypadku status wzorca: „To, co dana społeczność (zbiorowość) uznaje w danym czasie za gatunek X, jest gatunkiem X” (Wojtak 2019b: 8). Tym samym lingwistka włącza w genologię pojęcia normy gatunkowej, praktyki komunikacyjnej (uzusu) oraz świadomości gatunkowej. Idąc dalej, rozszerza teorię wariantów wzorca gatunkowego o warianty zmodernizowane i warianty hybrydalne, posługuje się także kategorią gatunków wędrujących, czyli takich, które mogą się pojawiać w gatunkach w formie kolekcji i w kolekcjach gatunków oraz przemieszczających się pomiędzy różnymi dyskursami i stylami, takie jak list prywatny, pasterski, urzędowy itp.

## 2.7. Perspektywy badań genologicznych

Scharakteryzowana wyżej autorska koncepcja genologiczna nie pojawiła się w próżni. Jej podbudowę stanowiły analizy celowo dobranych korpusów tekstowych, wyodrębnionych na podstawie wiązki kryteriów, poprzedzone wnikliwą obserwacją wybranego obszaru logosfery. Wypracowane tym sposobem metody i aparatura pojęciowa stały się teoretycznym i metodologicznym zapleczem dalszych badań skupionych na kolejnych grupach gatunków. Jednocześnie badaczka snuła refleksje bardziej ogólne nad filologicznymi

aspektami genologii jako dyscypliny. Za zadanie filologa uznała opisywanie różnego rodzaju zachowań werbalnych, stąd świadomie w swoich badaniach stosuje redukcjonizm poznawczy – skupia się na warstwie werbalnej tekstu i werbalnych wykładnikach wzorców gatunkowych. Zdaje sobie jednak sprawę z polisemiotyczności niektórych gatunków, stanowiących konfiguracje różnych kodów, i z zagrożenia pominięcia istotnych aspektów wzorca gatunkowego w przypadku wąsko lingwistycznych ujęć. Jest przekonana, że genologia to „przestrzeń poznawcza rozpięta między wieloma dyscyplinami” (Wojtak 2020: 41) i powinna być otwarta na dyscypliny niefilologiczne. Zwraca tym samym uwagę na potencjalną nową perspektywę w badaniach nad gatunkami – interdyscyplinarną, zorientowaną na wypracowanie instrumentarium umożliwiającego charakterystykę gatunku w aspektach, których filologia nie może samodzielnie opisać.

### 3. Badania empiryczne

Teoretyczne i metodologiczne rozważania Wojtak zawsze skoncentrowane były wokół tekstów (gatunkowych konkretyzacji), a wnioski – poparte licznymi analizami i przykładami. Autorską koncepcję stosowała z powodzeniem do opisu wielu gatunków charakterystycznych dla wybranych dyskursów. Trudno szczegółowo ten niezwykle bogaty dorobek omówić w krótkim artykule, należałoby jednak przynajmniej zasygnalizować najważniejsze obszary badań nad korpusami gatunków.

#### 3.1. Gatunki prasowe

Pierwszy z nich to gatunki prasowe, które najpełniejszej charakterystyki doczekały się w monografii *Gatunki prasowe* (Wojtak 2004a; także liczne artykuły). Oprócz analizy statycznej i dynamicznej wzorców gatunkowych wzmianki, notatki prasowej, wiadomości prasowej, zapowiedzi, sylwetki prasowej, komentarza prasowego, felietonu, wywiadu prasowego, reportażu oraz pól gatunkowych, Wojtak podjęła próbę syntetycznego ujęcia całej prasowej przestrzeni gatunkowej. Szczegółowe analizy doprowadziły badaczkę do uznania elastyczności wzorców gatunkowych tekstów prasowych, będącej efektem dążenia do oryginalności, za ich cechą wyróżniającą; zauważyła ponadto znaczną rozbieżność w konkretyzacjach gatunkowych: od wiernych tradycyj-

nej konwencji gatunkowej po różnego rodzaju modernizacje (Wojtak 2004a: 304). Zwróciła uwagę również na skomplikowane relacje pokrewieństwa między gatunkami prasowymi, co pozwoliło rozszerzyć ich typologię poza tradycyjny podział na gatunki informacyjne (np. wiadomość informacyjna) i gatunki publicystyczne (np. felieton publicystyczny) dodatkowo o gatunki poruszone i mieszane (np. wiadomość z dominantą publicystyczną) oraz gatunki pograniczne (np. felieton literacki). Opisała także dwa procesy charakterystyczne dla całej sfery gatunków prasowych: derywowanie jednych gatunków od drugich (np. notatka prasowa powstała na bazie wzmianki) oraz zacieranie się opozycji między publicystyką a informacją. Ten drugi proces doprowadził Wojtak do hipotezy o tworzeniu kontinuum przez gatunki prasowe z zastrzeżeniem, że: „Hipoteza o istnieniu kontinuum gatunków nie oznacza negowania rozgraniczeń form gatunkowych oraz istnienia różnic między nimi, lecz jedynie podkreślenie tego, że we współczesnej prasie obserwować można osłabienie dominant opozycyjnych” (Wojtak 2004a: 314). Warto wspomnieć, że lingwistyczne ustalenia przełożyła Wojtak na podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych pt. *Analiza gatunków prasowych* (Wojtak 2008).

### 3.2. Gatunki religijne

Kolejna grupa gatunków, którym lubelska lingwistka poświęciła znaczącą uwagę, to gatunki religijne, w tym modlitewnik (Wojtak 2011a) oraz modlitwa ustalona i wotywna, litania, droga krzyżowa, różaniec, kazanie, homilia (nabożeństwo), list pasterski (Wojtak 2019b). Są wśród nich gatunki proste i złożone (w formie kolekcji), gatunki ustalone i zmodernizowane, także gatunki wędrujące. Genologiczna analiza tekstów religijnych pozwoliła badaczce potwierdzić hipotezę o wyjątkowym znaczeniu kontekstu życiowego (zastosowania komunikacyjnego, zarówno pierwotnego, jak i zmieniającego się) dla badanych gatunków i uznać je za konfiguracje przewidziane przez scenariusze komunikacyjne typowe dla dyskursu religijnego (Wojtak 2019b: 11). Stąd też Wojtak uważa, że badanie gatunków religijnych nie może ograniczać się do samej płaszczyzny lingwistycznej, konieczne jest uwzględnienie kontekstów teologicznych.

Dla współczesnej genologii lingwistycznej niezwykle ważne są rezultaty badań Wojtak nad współczesnymi modlitewnikami. Po pierwsze, posłużyły one

do poszerzonego i pogłębionego zaprezentowania konceptu gatunku w formie kolekcji gatunków oraz konceptu kolekcji gatunków, a także do rozpoznania dwóch podtypów form gatunkowych złożonych: monodyskursywnego (w formie kolekcji złożonej wyłącznie z gatunków religijnych) i polidyskursywnego (raczej kolekcje gatunków z różnych dyskursów). Po drugie, zburzyły przekonanie o skonwencjonalizowaniu form komunikacji religijnej. Badaczka pokazała szerokie spektrum zróżnicowania genologicznego współczesnych modlitewników: od zrytualizowanych, częściowo kliszowanych modlitewników klasycznych poprzez liczne modernizacje do modlitewników innowacyjnych, osobliwych, często pojedynczych okazów i hybryd gatunkowych, np. z komponentem kalendarza. Odkryła bogactwo i kreatywność na wszystkich płaszczyznach wzorca gatunkowego, oscylowanie między tradycją (genologicznym konserwatyzmem) a nowoczesnością (genologicznym modernizmem) z jednoczesnym bezwarunkowym zachowaniem sakralnego punktu widzenia.

### 3.3. Gatunki literackie

W dorobku Marii Wojtak wątki genologiczne pojawiają się także w badaniach nad innymi sferami komunikacji społecznej. Ważne miejsce zajmują m.in. prace poświęcone tekstom literackim, choć całościowa analiza genologiczna jako dominanta metodologiczna często ustępuje tu miejsca ujęciom zorientowanym tekstologicznie i/lub stylistycznie. Niemniej każde z opracowań, nawet jeśli obejmuje tylko wybrany komponent organizacji tekstu, zwykle wnosi informację natury genologicznej.

W tej grupie istotne miejsce zajmują prace poświęcone polskiemu dramatowi (np. Wojtak 1993, 2014a), przede wszystkim komedii, ale także m.in. dramatowi produkcyjnemu jako autonomicznej formie gatunkowej. Wojtak za jeden z wyznaczników gatunkowych dramatu uznaje sposób ukształtowania komunikacji literackiej, stąd skupia się przede wszystkim na podstawowych sposobach organizacji tekstu głównego, czyli dialogach i monologach, oraz na ich cechach stylowych. Jako korpus badawczy służyły lubelskiej lingwiście m.in. teksty dialogowe w polskich komediach z wieków XVII i XVIII (Wojtak 1993). Ich analiza stylistyczna doprowadziła do interesujących wniosków – dialogi komediowe okazały się imitować spontaniczne, naturalne rozmowy potoczne, co skłoniło Wojtak do uznania potoczności za wzorzec

stylizacyjny typowy dla komedii, a stylizację językową – za jeden z wyznaczników gatunkowych (składnik wzorca gatunkowego komedii).

Wątek stylizacji na rozmowę potoczną powrócił w niezwykle interesującym tekście (Wojtak 2000), w którym lingwistka podjęła się ująć przekrojowo i diachronicznie proces przemian wewnątrzgatunkowych i różnicowania się wzorców gatunkowych polskiej komedii od XVI do XIX wieku. W tym badaniu wykorzystywała koncept ciągu gatunkowego, czyli zbioru utworów „reprezentujących określony gatunek i następujących w czasie” (Wojtak 2014a: 119). Skupiła się na dwóch tendencjach czy też prawidłowościach charakterystycznych dla modyfikacji oraz transformacji wzorca gatunkowego komedii, które zaobserwowała. Pierwsza to adaptacje nawiązujące do różnych form dramatycznych, druga – ewolucja modelu dialogu w ciągu gatunkowym, która „polegała na powiększeniu iluzji jego naturalności (potoczności) i tuszowaniu wrażeń literackości” (Wojtak 2014a: 73). Obszar naukowego oglądu komedii był oczywiście znacznie szerszy, objął m.in. repertuar technik stylizacyjnych oraz wybrane gatunkowe cechy stylowe, takie jak dydaktyzm.

Badania Wojtak nad tekstami literackimi z perspektywy lingwistycznej (genologicznej, stylistycznej, tekstologicznej) wniosły istotny wkład w wiedzę o polskich dramatach. Dowiodły, że teksty literackie jako jeden z typów tekstów w logosferze poddają się jak wszystkie inne teksty lingwistycznemu oglądowi, nie tracąc nic ze swej literackości, a językoznawstwo ma narzędzia, które mogą wiedzę o gatunkach literackich istotnie poszerzyć i pogłębić.

#### 3.4. Gatunki prawno-administracyjne

Kolejny obszar logosfery, który Wojtak poddała naukowemu oglądowi, to sfera komunikacji prawno-administracyjnej. Genologicznych opracowań poświęconych gatunkom prawnym w porównaniu z innymi grupami gatunków jest w dorobku Wojtak stosunkowo niewiele, co nie oznacza, że ten wątek badawczy jest mniej istotny. Warto zwrócić uwagę na artykuł o średniowiecznych ortylach magdeburskich, w którym badaczka skupiła się na analizie komponentu strukturalnego (globalnego schematu tekstu w skali makro i mikro) oraz na transformacjach struktury bazowej i ich dyskursywnych uwarunkowaniach. W innym tekście podjęła z kolei zagadnienie standaryzacji wypowiedzi administracyjnych (Wojtak 2014b). Bardziej ogólnoteoretyczny charakter ma natomiast tekst podejmujący temat specyfiki gatunków prawnych w porównaniu

z innymi gatunkami użytkowymi (Wojtak 2004b). Badaczka zwraca uwagę na osobliwości w sposobie funkcjonowania wzorców gatunkowych wypowiedzi prawnych: na podwójny status wzorców normatywnych prawnie i filologicznie, a jednocześnie uzualnych, daleko idącą kodyfikację na kształt przepisów prawa, z unormowaniem wszystkich komponentów wzorca, na przewagę wariantów kanonicznych, a w efekcie ustabilizowany charakter tych gatunków.

### 3.5. Gatunki użytkowe

Trzy z czterech grup gatunków, którym poświęciła Wojtak większość swojego dorobku: prasowe, religijne i prawno-administracyjne, spaja koncepcja gatunków użytkowych<sup>2</sup>, które badaczka definiuje, za Teresą Skubalanką (1984), jako gatunki służące celom praktycznym i funkcjonujące prymarnie poza literaturą (Wojtak 2005: 133; także 2001d). Nawiązuje tym samym do koncepcji trzech przedmiotów badań genologicznych: gatunków literackich, gatunków medialnych i gatunków użytkowych, których opisem tradycyjnie zajmują się kolejno: genologia literacka, genologia medialna i genologia lingwistyczna<sup>3</sup>. Zdaniem badaczki komponentem spajającym wszystkie gatunki użytkowe jest styl tekstów użytkowych, który „stanowi [...] przekrój poprzeczny przez tradycyjnie wyodrębnioną stylistyczną stratyfikację obejmującą style funkcjonalne: potoczny, urzędowy, naukowy, religijny, publicystyczno-dziennikarski” (Wojtak 2004b: 132), a „składa się nań wiązka cech wspólnych wszystkim gatunkom użytkowym (zbiór cech prymarnych) oraz zespół wyróżników poszczególnych gatunków lub ich odmian (cechy sekundarne). Cechy te mają charakter gradacyjny, gdyż odzwierciedlają przede wszystkim dynamikę czy też polaryzację wzorców gatunkowych” (Wojtak 2005: 142–143). Badaczka jest zdania, że genologia tekstów użytkowych powinna być otwarta na dyscypliny niefilologiczne: „Pozwala to bowiem uzupełnić charakterystykę gatunków związanych z konkretną sferą komunikacyjną o takie problemy, których filologia nie może samodzielnie opisać” (Wojtak 2005: 143).

---

<sup>2</sup> Wojtak jest także autorką prac, w których analizie poddała gatunki tekstów użytkowych z innych sfer komunikacji publicznej, np. horoskopy (Wojtak 1999), kalendarze (Wojtak 2001b), regulamin (Wojtak 2007b) i inne.

<sup>3</sup> We *Wprowadzeniu do genologii* (Wojtak 2019a) badaczka rozszerza tę triadę o ujęcia antropologiczne, wspomina też o sztuczności tego podziału – każdy z gatunków może być badany z różnych dyscyplinowych punktów widzenia.

#### 4. Genologia diachroniczna

Trochę w poprzek badań nad gatunkami idą zainteresowania Marii Wojtak skierowane w stronę genologii historycznej. Wśród gatunków, które badaczka poddała analizie, są formy gatunkowe nieobecne we współczesnej logosferze, np. sylwy (Wojtak 1996), ortyle magdeburskie (Wojtak 1998), lub współcześnie nadal żywe, jak komedia (Wojtak 1993, 2000, 2014a) czy kalendarze (Wojtak 2001b). Włączenie perspektywy historycznej w refleksję nad gatunkami zwiędza wspólna metodologia badawcza, konsekwentnie stosowana przez lubelską badaczkę.

Szerszego omówienia wymagałby artykuł z 2018 roku, w którym Wojtak wyraża swoje stanowisko wobec genologii historycznej jako subdyscypliny naukowej. Przede wszystkim stawia pytanie o jej tożsamość ze względu na rozległą przestrzeń poznawczą, która badawczo może być różnie konfigurowana. Uznaje genologię historyczną za tę część genologii, która „bada teksty sytuowane w określonym horyzoncie czasowym, opisując zarazem różnorodnie skonfigurowane konteksty, co pozwoli odtwarzać zarówno historyczne stany konkretnych gatunków, jak i charakteryzować ich dzieje” (Wojtak 2018a: 82), przy tym „czerpie jednak inspiracje z kilku dyscyplin zaanektowanych, a więc tekstologii, stylistyki czy dyskursologii, poszerzając zakresy powiązań o historię języka” (Wojtak 2018a: 80). Za prymarny przedmiot badań uznaje gatunki poddawane analizie w perspektywie historycznej, sugeruje badanie zarówno grup tekstów gatunkowo jednorodnych, jak i pojedynczych okazów. Wymienia również zagadnienia, które powinny być podejmowane, m.in.: dzieje konkretnego gatunku lub zbioru gatunków w powiązaniu z dziejami wspólnoty kulturowej/dyskursywnej; konfiguracje gatunkowe charakterystyczne dla danej epoki; kształtowanie się wzorca gatunkowego, jego parametry oraz transformacje i ewolucja; gatunek w powiązaniu z dyskursem. Jednocześnie postuluje scalanie wielu perspektyw badawczych, zarówno wewnętrznej, jak i skierowanej na zewnątrz, na kontekst komunikacyjny, kulturowy itp. Wojtak zwraca uwagę ponadto na kontekstualne powiązania genologii historycznej z innymi subdyscyplinami językoznawczymi, sugeruje, by historię języka zorientować komunikacyjnie, a w ramach badań stylistycznych podjąć temat dziejów wybranych stylów gatunkowych. Badaczka dokonuje też swoistej syntezy dotychczasowego dorobku genologii historycznej, który w polskiej lingwistyce nie jest mały, jednak dosyć rozproszony, skupiony na wybranych gatunkach, a nie syntezach.



## 5. Dokonania teolingwistyczne

Jakkolwiek arbitralnie zakrojone omówienie dokonań Marii Wojtak skupione zostało na jej wkładzie w genologię lingwistyczną, to nie sposób pominąć równoległego obszaru badań, dla którego zasługi lubelskiej badaczki są równie nie do przecenienia. To jedna z najwybitniejszych (jeśli nie najwybitniejsza wśród lingwistów) znawczyń stylu/dyskursu religijnego.

### 5.1. Styl/dyskurs religijny

Uczennica Teresy Skubalanki, co wielokrotnie podkreślała, styl uznaje za ponadgatunkową odmianę języka służącą komunikowaniu treści (obrazów świata, zwłaszcza świata wartości) i osiąganiu celów komunikacyjnych typowych dla określonych dyskursów, a dyskurs – za całokształt praktyk komunikacyjnych charakterystycznych dla określonej wspólnoty dyskursywnej. Stąd też dyskurs religijny to, zdaniem badaczki, osobliwy na tle innych dyskursów charakterystyczny dla określonej wspólnoty wiernych zbiór praktyk komunikacyjnych służących komunikowaniu się człowieka z transcendentnym TY (Wojtak 2011a: 30), a styl religijny to sposób realizacji skomplikowanych zachowań komunikacyjnych podejmowanych przez człowieka kontaktującego się ze sferą *sacrum* (Wojtak 2011a: 45). Lingwistkę interesowały zarówno początki stylu religijnego (Wojtak 1992), jak i jego ewolucja, a przede wszystkim dynamika przemian współczesnego dyskursu religijnego (np. Wojtak 2010, 2011a, 2015, 2016, 2018b, 2019b) – polskiego, katolickiego, co wielokrotnie podkreśla. Opisywała cechy tradycyjnego (klasycznego) stylu religijnego: ekstralingwistyczne (hieratyczność, rytualizacja, metaforyczność, formuliczność, standardowość i szablonowość form wypowiedzi, sakralizacja, interakcyjność, apelatywność, perswazyjność, dialogowość) oraz lingwistyczne (archaizmy, formy przestarzałe, leksyka książkowa oraz oficjalna, biblizmy) (Wojtak 2019b: 20); podkreślała synkretyzm na poziomie stosowanych środków stylistycznych/rejestrów i zjawisko asymilowania środków z innych stylów/rejestrów.

Za najbardziej znaczące dokonania lubelskiej badaczki w obszarze stylistyki należy uznać te, które poświęcone zostały przeobrażeniom stylu i dyskursu religijnego w XXI wieku. Z prac Wojtak wyłania się obraz stylu polimorficznego z charakterystyczną wewnętrzną dyferencjacją oscylującą między tendencją do tradycyjnej sakralizacji stylowej a desakralizacją, której przyczyn badaczka doszukuje się w otwarciu na świecki sposób komunikacji.

Wewnętrzne spolaryzowanie, liczne interferencje międzystylowe, polifonia stylowa na poziomie rejestrów czynią ze współczesnego stylu religijnego, zdaniem Wojtak, styl otwarty i pograniczny. Badaczka zastrzega jednak, że nie oznacza to utraty autonomii kategorialnej, jako że przemiany obejmują jedynie plan wyrażania, a nie plan sensów, co jest typowe dla współczesnej sceny komunikacyjnej, a o tożsamości stylowej decydują w znacznej mierze warunki dyskursywne, a nie cechy lingwistyczne. Również dyskurs religijny podlega podobnym procesom modernizacyjnym – otwiera się na inne dyskursy, traci ostrość granic, podlega wewnętrznej dyferencjacji, zmienia reguły organizacji swoich parametrów, zachowuje jednak zewnętrzne wyznaczniki sakralizacji i rytualizacji. Badaczkę szczególnie zainteresował wpływ kultury popularnej i mediów cyfrowych nie tylko na dyskurs i styl religijny, ale w ogóle na religię, w tym zjawisko wchłaniania różnorodnych przejawów ludzkiej aktywności religijnej, propagowanie własnych wersji przekazów i działań religijnych oraz wzbogacanie zbioru gatunków religijnych.

## 5.2. Koncepcja stylizacji

Wyniki badań nad współczesnym stylem i dyskursem religijnym skłoniły Wojtak do przeformowania pojęcia stylizacji – jej zdaniem zaobserwowane zmiany w stylu postrzegać należy w kategoriach stylizacji o charakterze kulturowym i semiotycznym, a nie wyłącznie językowym. Na tak rozumiane procesy stylizacyjne zachodzące w stylu religijnym składają się m.in.: twórcze kontynuacje tradycyjnych form przekazu, tradycyjne i nowe użycia (metamorfozy) tekstów kliszowanych, transformacje semiotyczne w postaci substytucji i translokacji komunikacyjnych, formy nowe i oryginalne (Wojtak 2018b: 49). Szczególnie zainteresowały badaczkę wszelkie transformacje semiotyczne, które opisuje następująco: „[...] znaki typowe dla określonej sfery, czy nawet kultury, są przenoszone w sferę sakralną” (Wojtak 2018b: 49) i którym przypisuje rolę przekształcania i wzbogacania dyskursu. Badając współczesny dyskurs katechetyczny, zauważa, że translokowane są do tego dyskursu konkretne gatunki z dyskursów świeckich (np. medycznego), w efekcie czego, po pierwsze, rozrasta się zbiór gatunków wędrujących, a po drugie, gatunki typowe dla duszpasterstwa zaczynają odbiegać od standardowego wzorca: „Powstają formy gatunkowe bardziej elastyczne i pojemne, ponieważ gatunek poddany eksperymentom translokacji zachowuje pamięć swego kodu gatunko-

wego [...], podlegając jednocześnie zabiegom transformacji, która modyfikuje wszystkie aspekty gatunkowego schematu” (Wojtak 2018b: 60). Podobny proces zachodzi także w internetowym dyskursie religijnym, w którym świeckie formy użytkowe translokowane są na wypowiedzi religijne (np. list do Boga, SMS od Boga): „Mobilność i migracja gatunków sprawiają, że konkretne przestrzenie dyskursu są wypełnione nowymi genologicznymi bytami, czasami dość radykalnie naruszającymi zastany porządek” (Wojtak 2015: 71). Te nowe procesy skutkują, zdaniem Wojtak, tzw. przebitkami gatunkowymi – spod komponentów tekstowych realizowanych zgodnie z tradycyjnym wzorcem przeświecają ślady innego gatunku, w efekcie struktura tekstu nabiera cech palimpsestu, mimo to kategoria gatunku nie rozmywa się, lecz jedynie uelastycznia. Wojtak uznaje, że wszelkie przeobrażenia motywowane są głównie chęcią uatrakcyjnienia interakcji.

### 5.3. Genologiczny horyzont badań teolingwistycznych

Badania nad stylem/dyskursem religijnym tylko pozornie pozostają poza genologią – Wojtak za podstawę materiałową swoich badań i w tym przypadku obierała teksty w określonych gatunkach. Już w początkach swojej drogi naukowej stwierdziła, że do odkrycia cech stylu religijnego przybliżają analizy tekstów religijnych: „Stylistyczne analizy tekstów kultowych umożliwiają wydobyć wiązkę cech i form językowych, które będzie można uznać za typowe dla stylu religijnego” (Wojtak 1992: 95). Zastosowana procedura badawcza pozostawała spójna z autorską koncepcją badań genologicznych, z tym że raz na plan pierwszy wysuwał się gatunek, innym razem styl lub dyskurs; w przypadku orientacji stylistycznej był to albo styl funkcjonalny, albo styl gatunku, rzadziej gatunkowy. W ciągłym procesie poszerzeniu i pogłębieniu podlegały teoretyczne i metodologiczne podstawy analiz genologicznych, rozwijało się instrumentarium badawcze, krystalizowały się pojęcia poznawcze. I otwierały się nowe przestrzenie badawcze.

## 6. Zakończenie

Lingwistyka, a szczególnie genologia lingwistyczna, stylistyka i analiza dyskursu, wiele lubelskiej uczoney zawdzięczają. I nie chodzi wyłącznie o merytoryczne aspekty jej dorobku, bo humanistyka ma to do siebie, że na dany

fragment rzeczywistości może patrzeć z różnych perspektyw, a większość kategorii pojęciowych, którymi się posługuje, to kategorie rozmyte. Najwartościowsze są dokonania w obszarze metodologii, gdyż otworzyły one nowe perspektywy dla badań filologicznych, dostarczyły efektywnego, potwierdzonego empirycznie przez samą badaczkę, instrumentarium badawczego. Oryginalna koncepcja autorska nie została przy tym zbudowana w opozycji do tradycji badań genologicznych czy stylistycznych, wręcz przeciwnie – mocno na tej tradycji została oparta jak na solidnych fundamentach. To nie oznacza w żadnym wypadku niedoceny wkładu w poszerzenie wiedzy językoznawczej o gatunkach (prasowych, religijnych, literackich, urzędowych, użytkowych) oraz stylach i dyskursach (nie tylko religijnym) – i tu dokonania Wojtak zasługują na najwyższe uznanie.

Wspomnieć na koniec należałoby, że Pani Profesor Maria Wojtak to nie tylko wybitna uczona, kreatywna, twórcza, niezwykle pracowita, odważna, zdyscyplinowana, ale też człowiek wielki sercem i duchem, życzliwy, obdarzony licznymi talentami, ciepły i otwarty na drugiego człowieka. Pozostaje podziękować.

## Literatura

Prace Marii Wojtak przywołane w artykule<sup>4</sup>

Wojtak M., 1992, O początkach stylu religijnego w polszczyźnie, „*Stylistyka*”, t. I, s. 90–97.

Wojtak M., 1993, *Dialog w komedii polskiej na przykładzie wybranych utworów z XVII i XVIII wieku*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Wojtak M., 1996, Styl w perspektywie struktury tekstu (wybrane zagadnienia na przykładzie tekstów sylw). – *Styl a tekst*, red. S. Gajda, M. Bałowski, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 177–186.

Wojtak M., 1998, Teksty w tekście – o pewnym typie relacji kontekstualnych (na przykładzie orygli magdeburskich). – *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 85–97.

---

<sup>4</sup> Dołączony wykaz prac Marii Wojtak stanowi zaledwie ułamek dorobku publikacyjnego badaczki. Pełniejsze zestawienia znajdzie zainteresowany czytelnik w zestawach bibliograficznych dołączonych do monografii autorskich oraz w innych tekstach Jej autorstwa.

- Wojtak M., 1999, Stylistyka tekstów użytkowych – wybrane zagadnienia. – *Język – teoria – dydaktyka*, red. B. Greszczuk, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.
- Wojtak M., 2000, Komedii przeobrażenia, modyfikacje, transformacje. – *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. I: *Mowy piękno wielorakie*, red. D. Ostaszewska, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 169–185.
- Wojtak M., Sławkowa E., Witosz B., 2001a, Język artystyczny. – *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, red. S. Gajda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 243–293.
- Wojtak M., 2001b, Wielostylowość w tekście użytkowym na przykładzie XIX-wiecznego kalendarza. – *Studia z historii języka polskiego i stylistyki historycznej ofiarowane Profesor Halinie Wiśniewskiej na 50-lecie Jej pracy dydaktycznej*, red. Cz. Kosyl, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 241–256.
- Wojtak M., 2001c, Styl urzędowy. – *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wojtak M., 2001d, Pragmatyczne aspekty analiz stylistycznych tekstów użytkowych. – *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 38–47.
- Wojtak M., 2003, Koláže tekstowe jako forma komunikacji publicystycznej, „*Studia Językoznawcze. Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny*”, t. 2, s. 9–27.
- Wojtak M., 2004a, *Gatunki prasowe*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wojtak M., 2004b, Gatunki urzędowe na tle innych typów piśmiennictwa użytkowego – zarys problematyki. – *Język. Prawo. Społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 131–185.
- Wojtak M., 2005, Genologia tekstów użytkowych. – *Polonistyka w przebudowie*, t. I, red. M. Czermińska i in., Kraków: Wydawnictwo Universitas, s. 132–148.
- Wojtak M., 2006, Gatunek w formie kolekcji a kolekcja gatunków, „*Poznańskie Spotkania Językoznawcze*”, t. XV, s. 131–141.
- Wojtak M., 2007a, Styl gatunku, styl gatunkowy a styl funkcjonalny w perspektywie analitycznej. – *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. III: *Gatunek a odmiany funkcjonalne*, red. D. Ostaszewska, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 16–24.
- Wojtak M., 2007b, O gatunku złożonym na przykładzie regulaminu kawalerii. – *Język polski. Współczesność. Historia*, t. 6, red. W. Książek-Bryłowa, M. Nowak, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Wojtak M., 2008, *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wojtak M., 2010, Dyskurs religijny w mediach. Próba rekonesansu. – *Dyskurs religijny w mediach*, red. D. Zdunkiewicz-Jedynak, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, s. 7–30.
- Wojtak M., 2011a, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Wojtak M., 2011b, O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu, „*Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs*”, nr 4, s. 71–78.
- Wojtak M., 2011c, Osobliwe byty gatunkowe i tekstowe w ich uwikłaniach komunikacyjnych. – *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. IV: *Gatunek a komunikacja społeczna*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 44–56.
- Wojtak M., 2014a, *O języku i stylu polskiego dramatu. Studia i szkice*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wojtak M., 2014b, O standaryzacji wypowiedzi administracyjnych. – *Teksty, podteksty i konteksty. O współczesnej polszczyźnie i jej kontaktach z innymi językami słowiańskimi*, red. B. Grochala, E. Pałuszyńska, Pruszków k. Łasku: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, s. 138–150.
- Wojtak M., 2015, Kulturowe uwikłania współczesnego dyskursu (stylu) religijnego – zarys problematyki, „*Stylistyka*”, t. XXIV, s. 55–74.
- Wojtak M., 2016, O dyskursie religijnym, jego osobliwościach i przeobrażeniach. – *Dyskurs i jego odmiany*, red. B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 71–85.
- Wojtak M., 2018a, Genologia historyczna – stan, perspektywy, konteksty. – *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. M. Pastuch, M. Siuciak, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 74–86.
- Wojtak M., 2018b, O wybranych translokacjach komunikacyjnych w dyskursie religijnym, „*Stylistyka*”, t. XXVII, s. 47–63.
- Wojtak M., 2019a, *Wprowadzenie do genologii*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wojtak M., 2019b, *Do Boga..., o Bogu..., przed Bogiem... Gatunki przekazu religijnego w analizie filologicznej*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Wojtak M., 2020, O statusie genologicznym wybranych komunikatów przekazu religijnego, „*Stylistyka*”, t. XXIX, s. 41–53.

Teksty innych autorów przywołane w artykule

- Bulisz E., 2022, *Gatunkowe ukształtowanie współczesnej prasy kobiecej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Dijk van T., 1980, *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse Cognitions and Interaction*, New York: Hillsdale.
- Malinowska E., 2012, *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Nocoń J., 2020, Kształcenie umiejętności pisania w języku ojczystym w perspektywie lingwistycznej i lingwodydaktycznej, „*Didaktické Studie*” [Praha], nr 1, s. 38–50.
- Skubalanka T., 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Skwarczyńska S., 1975, *Pomiędzy historią a teorią literatury*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Tabisz A., 2006, *Kompetencja tekstotwórcza uczniów na przykładzie rozprawki*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Wojciechowska A., 2012, *Protokół jako świadectwo komunikacji wspólnotowej w drugiej połowie XIX wieku. Studium genologiczne*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

### *Maria Wojtak's genological theory – in search of genre rules of the text*

Maria Wojtak is one of the most eminent Polish linguists. Her scientific achievements consist of works on linguistic geneology, stylistics, textology and discourse analysis, also from a diachronic perspective. The subject of research is press, religious, artistic, official and applied texts, ancient and contemporary, as well as religious style and discourse – these areas are highlighted in the article. The cognitive categories of the author's conception of the text genre and the most important assumptions of the research methodology are discussed, including the components of the genre pattern, transformations of the canonical pattern into alternation and adaptation patterns, complex genres in the form of genre collections and genre collections, genre style and genre style versus functional styles. Furthermore, the most important achievements in the field of religious style research are characterised. The article has the character of a critical synthetic discussion.

Keywords: *linguistic geneology, text genre, genre patterns, style and religious discourse*